

РЕЦЕНЗИЯ

От: *професор доктор на науките Николай Христов Щерев;*

ВУ / научна организация: УНСС-София;

Научна специалност: 3.8. Организация и управление на производството (индустрия) и 05.02.18 Икономика и управление (индустрия)

Относно: *дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Икономика и управление (бизнес икономика) в УНСС.*

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 793/21.03.2024 г. на Заместник-ректора по НИД на УНСС .

Автор на дисертационния труд:

Сотир Марианов Иванов

Тема на дисертационния труд:

Оценка на ефективност и риск при инвестиране в космическите индустрии

1. Информация за дисертанта

Докторантът се е обучавал по докторска програма към катедра *Индустриален бизнес / Бизнес факултет* на УНСС по научна специалност *„Икономика и управление (бизнес икономика)“* съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС №1129/12.04.2018. Обучението е осъществено в редовна форма през периода 2018 – 2023 г.

- *Сотир Иванов е завършил средното си образование през 2012 г. в София – ЧСОУ Дрита, а висшето си образование в УНСС, специалност Бизнес икономика, съответно – ОКС Бакалавър (2016) и ОКС Магистър (2017).*

През периода 2012 – 2024 г. е изпълнявал различни дейности като към момента е Мениджър проекти в Фючър Проджектс (в периода 2016-2020 г е експерт управление на проекти). Преди това е бил ПР мениджър (МЗ комуникационен груп – 2022/2023) и Маркетингов координатор (Федекс – 2020/2022).

От 2018 г. е част от Организационния комитет на международната научна конференция: Индустриален растеж.

- *Кратка информация за изпълнението на индивидуалния план – докторантът е положил всичките си изпити по индивидуален план със среден успех: Отличен 5,65. Изпълнил е и всички други елементи от индивидуалният си план, вкл. и е реализирал 6 публикации по дисертационния труд, формиращи 43 т. при заложен в индивидуалния план – 30т.*

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Като цяло дисертационният труд в неговата структура и съдържание отговарят на изискванията, национални и университетски. По-конкретно,

- *Структура, обем*

Представеният за рецензиране дисертационен труд е в общ обем от 269 страници и е структуриран в увод, изложение в три глави, заключение, списък с използвана литература, списък с таблиците, списък с фигурите и списък с формулите.

В първа глава, с общ обем от 84 страници, са представени основни теоретични въпроси, свързани с предмета на изследването: оценка на инвестициите и оценка на риска в бързо растящи предприятия. В тази глава са разгледани подробно въпросите, свързани с: дефиниране на основния обект: космическите индустрии с тяхното възникване и еволюционно развитие до момента, както и същността и особеностите на инвестиционния процес и оценката на риска при инвестиране. В този раздел прави впечатление от съдържанието на теоретичното изследване, че докторантът добре е запознат с основните теоретични школи, свързани с дефинирането и управлението на инвестициите и инвестиционния процес. Особено място в съдържанието на първа глава е отредено на риска и управлението на риска.

Във втората глава, с общ обем от 79 страници, са представени и сравнени различни методики за оценка ефективността и риска при инвестиране в космическите индустрии. Добро впечатление прави не само високата степен на познаване на различните методи за оценка на инвестиционните проекти в областта на космическите индустрии, но и проведенения сравнителен анализ, който позволява да се търси и предложи подходяща авторова методика за оценка на инвестициите в космическите индустрии (параграф 2. на втора глава).

Третата глава, с общ обем от 60 страници, синтезира основни резултати от проведено авторово приложно изследване следвайки откритата методика с нейните ограничения в параграф 2. на втора глава. При това се правят изчисления при използването на 2 методики, за да се сравнят резултатите от тяхното използване. Добра оценка заслужава начина, по който авторът използва данните на реално съществуващо дружество, за да проектира очакваните ползи / приходи и разходи на тази основа да изчисли основни показатели за оценка на ефективността и риска при инвестиране в космическите индустрии.

В заключение, общата ми оценка е, че структурата и съдържанието дисертацията са приемливи и са съобразени с изискванията за придобиване на ОНС доктор по икономика. Обемът, който за основния текст надхвърля 238 страници, е твърде разточителен като препоръката ми е, че този текст е могло да се намали.

- *Оценка за: актуалност на темата; целта; задачите; обекта; предмета; основната теза на дисертационния труд*

Безспорно темата на дисертационния труд е актуална във всяка една от ключовите думи: **оценка на ефективност и риск** – в основата на съвременното разбиране за икономическа оценка на всяка бизнес дейност при отчитане стохастичния характер на икономическите процеси; **космически индустрии** – привлекателен обект за бъдещо развитие на обществото с оглед непрестанните стремежи на човечеството да „напусне пределите на земята“ през последните 500 години; **управление на инвестициите** – използване на научен подход за определяне на перспективни и неперспективни „проекти / идеи“ за насочване на растежа и развитието на обществото.

Целта на дисертацията: *разработването и симулативното апробиране на методика за оценка на ефективността и риска при инвестиране в космическите индустрии, съобразена със спецификите на разглеждания високорисков сектор, която да преодолее дефицитите и ограниченията на съществуващи към този момент методики; може да се оцени като точна, ясна и изпълнима.*

Обект на изследване са *инвестициите, осъществявани във фирми от космическите индустрии*. Предмет на изследване са *икономическата обосновка на инвестициите в космическите индустрии*. Въпреки, че дефинираните обект и предмет на изследване в ДТ са достатъчно ясни, считам, че те трябва да се конкретизират допълнително, особено

поради факта, че в съдържанието на основните параграфи се открояват изрази като: *ограничение в обекта / предмета*.

Докторантската теза: *Разглежданите съществуващи методики за оценка в космическите индустрии не са достатъчно всеобхватни и не включват задълбочена оценка на риска, което е възможно да се преодолее чрез разработването на подобрена методика за оценка на ефективността и риска при инвестиране в космическите индустрии*; не е ясно дефинирана по отношение какво цели да докаже автора на дисертационния труд. В допълнение, от заключението не става ясно дали тя е доказана или отхвърлена, което затруднява да се оценят ползите от проведеното дисертационно проучване.

- *Използвана научна литература (оценка на осведомеността на дисертанта по проблематиката, разглеждана в дисертационния труд).*

Използваната литература включва 299 източника, от които 21 на български език, 278 на английски език. Източниците са актуални и обхващат основни и съвременни въпроси по предмета на дисертационното проучване.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати
Оценката на получените резултати се основава на представения за рецензиране дисертационен труд.

Основните резултати могат да се сведат до следните по-значими:

- *основни научни и/или научно-приложни резултати, постигнати в дисертационния труд*
 - систематизирани са еволюционните основи на развитие на космическите индустрии: обект на разглеждане в дисертационния труд.
 - обобщено е теоретичното познание в областта на инвестициите и инвестиционния процес, като особен акцент и представяне на особеностите на различните компоненти на инвестициите, свързани с космическите индустрии.
 - извършен е литературен анализ на методите за оценка на инвестициите и на методите за управление на риска в процеса на инвестиране като са разкрити съответните особености на инвестициите в космическите индустрии.

- изведен е авторов модел за оценка на примерен инвестиционен проект от космическите индустрии, основан на извършена систематизация и проведен сравнителен анализ между 6 приложими методики, използвани вече за проекти от космическата индустрия.
- проведен е приложен експеримент с изведения авторов модел при използване на разнообразни изследователски методи, вкл. и метода „Монте Карло“, като получените резултати от така проведения експеримент се сравняват с резултати от друг, вече приложен модел за оценка инвестиции в космическата индустрия.
- извършен е сравнителен анализ на резултатите от приложния експеримент на авторския модел с резултати от използване на вече използвани модели за оценка ефективността и риска на инвестиции в космическите индустрии като на тази основа са изведени обобщения относно приложимостта на предложения от автора модел.

- *Използваната методология*

Използваните методи на теоретичното и приложното изследване са представени и аргументирани в уводната част на дисертационния труд. Допълнително в рамките на втора глава са представени различни приложими модели за оценка на инвестициите в космическите индустрии като чрез провеждане на сравнителен анализ е обоснован авторов модел, а в трета глава – са използвани приложими методи за обработка на данни, вкл. и метода Монте Карло като основен приложен експериментален метод за симулиране на резултати при въведени хипотези и ограничения.

Както описанието на използваните теоретични и приложни методи, така и тяхната аргументация може да се оцени високо.

- *изпълнение на поставените задачи и постигане на целта на дисертационния труд.*

Въпреки, че съдържанието на дисертационния труд позволява да се заключи, че докторантът потвърждава докторската си теза на основание изпълнение на поставената основна цел и изследователски задачи, необходимостта от редакция в уводната и заключителните части е необходима, за да може да това да бъде установено безапелационно. На тази основа препоръката е, особено в

заклучителната част да се постави специален акцент върху тези въпроси и най-вече изпълнението на релацията „теза – цел – задачи“.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Съдържанието на представения дисертационен труд дава основание да се открият някои приноси, както следва:

- *Теоретико-методически приноси:*
 - Направено е задълбочено проучване и е проведен еволюционен анализ на развитието на космическите индустрии до наши дни, което изследване дава възможност да се открият особеностите на използване на различни модели и методи в обхвата на предмета на изследване по отношение на космическите индустрии;
 - Проведено е богата литературно проучване на основни теоретични постановки, свързани с дефиниране на основни елементи на инвестициите и инвестиционния процес, като особен акцент е поставен върху открояване на особеностите на тези елементи, свързани с обекта на изследване: космическите индустрии.
 - Въз основа на проучването на голям брой литературни източници е направен критичен анализ, вкл. и сравнителен анализ, на съществуващи и използвани в практиката модели за оценка на ефективността и риска от инвестиции в космически проекти;
 - Систематизирана е авторова методическа рамка за оценка на ефективността и риска на примерен инвестиционен проект от космическата индустрия.

- *Научно-приложни приноси:*
 - Апробиран е изведения авторов методически инструментариум чрез провеждане на приложен експеримент за оценка ефективността и риска от инвестиции в конкретен инвестиционен проект от космическата индустрия;
 - Проведен е сравнителен анализ на резултатите от приложния експеримент по отношение на изведения авторов методически инструмент и вече прилагат такъв.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

- *Към дисертационния труд са представени 6 публикации, от които 2 самостоятелни и 4 в авторски колектив. От представените публикации – 5 са доклади от конференции и 1 студия /колективна/ като 2 са на български език и 4 – на английски език.*
- *Публикациите са придобили известност като всички са налични он-лайн. Това е предпоставка и наличието на цитати: 2 цитата /2023 г./.*

6. Оценка на автореферата

- *По дисертационния труд е представен за рецензиране Автореферат в общ обем от 64 страници като структурно съдържа 8 компонента: обща характеристика, съдържание на ДТ, изложение на съдържанието на ДТ, Използвана литература; насоки за бъдеща работа, Справка за приносите, Списък с публикациите по ДТ, и Декларация за оригиналност.*
- *Авторефератът е добре структуриран, а в съдържателно отношение представя по един добър начин синтез на резултатите на дисертационното изследване.*

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Независимо от общото ми положително становище и висока оценка за постиженията в дисертационния труд, както и въпреки факта, че в дисертационния труд не се откриват съществени пропуски и неточности, към докторанта може да се отправи следната препоръки:

- Независимо от положителната оценка на проведения сравнителен анализ на резултатите от приложния експеримент, представен в параграф 3. на трета глава, считам че оценката може да се задълбочи като тази параграф се допълни с идентифициране и систематизиране на основни насоки на използване на предложения авторов метод за оценка на ефективността и риска при инвестиции и при други обекти / инвестиционни проекти в космическата индустрия. Тези обобщения ще засилят и частта с ограниченията, особено на тези, свързани с авторовия модел и приложими методи и инструменти.

8. Заключение

Предложеният дисертационен труд от *Сотир Марианов Иванов* на тема „*Оценка на ефективност и риск при инвестиране в космическите индустрии*“, напълно отговаря на изисквания на Закона за развитие на

академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за неговото прилагане.

Общата ми оценка е, че проектът на дисертационният труд представлява самостоятелно завършено авторово изследване, при което изследователските задачи са успешно изпълнени, а основната цел е постигната. При това, основните теоретични и приложни резултати на дисертационния труд, както и откритите реални научни и научно-приложни приноси в него, позволяват да се даде висока обобщена оценка на труда.

Като имам предвид изброените по-горе характеристики на проекта на дисертационния труд, както и посочените приноси в него, с пълна убеденост препоръчвам на уважаемите членове на Научното жури да дадат **ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА** и да присъдят на *Сотир Марианов Иванов* образователна и научна степен „**ДОКТОР**“ по професионално направление 3.8 Икономика, научна специалност 3.8. „Икономика и управление (Бизнес икономика)“ в УНСС.

08 Април 2024 г. / гр. София Рецензент:

/проф. д.н. Николай Щерев/